

DOSTOJEVSKIJS RELIGIØSE UTVIKLING

I boka *Dostoïevski l'homme et l'oeuvre* (Paris, 1970) hevder den franske Dostojevskij-forskeren Pierre Pascal at Dostojevskijs religiøsitet besto av livslang tvil, en tvil han aldri overvant.¹ Pascal hevder også i det samme kapitlet (La religion) at Dostojevskij var kritisk til Den russiske kirken, og hadde større respekt for de som nærmet seg den folkelige religion, de såkalte gammeltroende.² Han skulle også ha vært gjennomgående kritisk til prester, spesielt prestene i Sibir.³ Pascal fortsetter med å hevde at det i grunnen bare var en religiøs skikkelse innen Den ortodokse kirken som han fattet sympati for, nemlig *staretsen*,⁴ en sympati som han formidlet gjennom Sosima-skikkelsen i *Brødrene Karamasov*. Kjernen i Dostojevskijs tro mener Pascal besto av en ekstrem kristussentrert med vektlegging på den menneskelige siden ved Jesus.⁵

En av de viktigste førstehånds kilder til Dostojevskijs religiøse oppfatninger er å finne i nedtegnelsene til Baron Wrangel. Baron Wrangel kom til Semiplansk (Sibir) i november 1854 som distriktsadvokat, altså samme året som Dostojevskij ble løslatt fra tukthuset. Wrangel ble en av de få livslange vennene til Dostojevskij. I Sibir fungerte han som venn og sjelesørger og senere hjalp han Dostojevskij, ved flere anledninger, ut av økonomiske katastrofer. Wrangel hevdet at Dostojevskij sjelden snakket om religion, men var oppriktig religiøs. Wrangel fortsetter med å si at Dostojevskij sjelden gikk i kirken. Hans tro var "*svært personlig og vagt deistisk med enkelte panteistiske trekk. På samme tid var troen kristosentrisk.*"⁶

I denne artikkelen vil jeg konsentrere meg mest om Dostojevskijs biografi. Jeg vil ikke lete etter biografisk stoff i verkene hans. Dostojevskij er en mindre selvbiografisk forfatter enn før antatt.

---

¹Se Pierre Pascal. *Dostoïevski l'homme et l'oeuvre* (Paris: Agora, 1970), 403.

²ibid, 389.

³ibid, 388.

⁴ibid, 389.

⁵Se ibid, 391 og 393-395.

⁶Joseph Frank. *Dostoevsky. The Seeds of Revolt 1821-1849* (B.I, London: Robsons Books, 1991), 193.

Likevel vil jeg anvende verkene der disse indikerer en religiøs forståelse som på en troverdig måte korresponderer med Dostojevskijs egen utvikling.

Jeg velger, for kronologiens skyld, å starte med barndommen. Forskerne er gjennomgående enige om at Dostojevskij kom fra en svært religiøs familie. I *Forfatterboken* fra 1873 skriver Dostojevskij; ”*Jeg kommer fra en from russisk familie. Evangeliene kjente vi nærmest fra vuggen av.*”⁷ Ifølge Kjetsaa preget religionen både dagliglivet og høytidene i Dostojevskijfamilien.⁸ Begge foreldrene var praktiserende kristne. I tillegg fikk Dostojevskij regelmessig opplæring av en diakon som underviste i et par timer i gangen. Disse timene ble brukt til å lese historier og tolke Skriften.⁹

Forskerne er også enige om at Dostojevskij i ungdommen prøvde å kombinere kristendommen med romantikkens idealer. Det er likevel uenighet om i hvor stor grad kristendommen preget romantikeren Dostojevskij. Det er også uenighet om den 25 år gamle Dostojevskij, under Belinskijs innflytelse, virkelig mistet troen; at han antok Belinskijs ateisme, slik som den eldre Dostojevskij selv hevdet at han gjorde. Pascal mener at Dostojevskij i møte med moderne tenkning, alltid forble en tviler, men som satset eller bestemte seg for å velge troen - noe trosbekjennelsen fra 1854 vitner om.¹⁰ I det første bindet av fembindsbiografien om Dostojevskij hevder Joseph Frank at Dostojevskijs møte med Belinskij samt skriftene til Strauss, Feuerbach og Stirner skapte et akutt åndelig dilemma hos ham, men som han til slutt kom styrket ut fra.¹¹ Pascal bekrefter denne teorien ved å hevde at Dostojevskij fra barnsbeina av elsket Kristus og hans lære, et fundament som han beholdt på Ingeniørakademiet, som nybakt forfatter, og til og med etter at Belinskij hadde forsøkt å få ham til å forstå at hvis Kristus hadde levd i våre dager ville han ha vært det mest ordinære av alle mennesker.¹²

---

⁷ J.Frank. *Dostoevsky*, BI, 43.

⁸ Geir Kjetsaa. *Dostojevskij -et dikterliv* (Oslo: Gyldendal, 1985), 11-27.

⁹ J. Frank. *Dostoevsky BI*, 44.

¹⁰ Pierre Pascal. *Dostoïevski l'homme et l'oeuvre*, 402-403.

¹¹ J. Frank. *Dostoevsky B.I*, 197.

¹² Pierre Pascal. *Dostoïevski l'homme et l'oeuvre*, 391-392.

Disse synspunktene forstyrres likevel av Dostojevskijs egne erindringer om sin ungdom.

Jeg hadde mistet den Kristus som jeg hadde kjent i mitt hjem.

Mye tyder på at Dostojevskij ser tilbake på sin ungdomstid med moralske og omvendelsesorienterte øyne, blant annet hevdet den eldre Dostojevskij at han var skyldig og fortjente å bli sendt til Sibir - en uttalelse som virker overdrevent streng når man vet at det eneste statsfiendtlige Dostojevskij hadde foretatt seg var å gjemme en skrivepresse og lese opp Belinskijs brev til Gogol. På den andre siden kan denne avvisningen av sin ungdoms tro være skrevet på bakgrunn av en selvforståelse som går dypere enn den ideologiske redigeringen av livet sitt; av en avsløring av hva som lå bak den formelle kristustroen han (antakelig) beholdt og proklamerte i ungdommen.

Ifølge Frank førte vennskapet med den ustabile og romantiske Sjidlovskij til at Dostojevskij berget sin barndoms ærbødighet for de ortodokse former for tilbedelse.¹³ Sjidlovskij var i likhet med Dostojevskij en dikterspire fra provinsen, og Dostojevskij besøkte Sjidlovskij så ofte han kunne komme seg vekk fra Ingeniørakademiet. Frank hevder at diskusjonene med Sjidlovskij hjalp Dostojevskij til å kombinere tvilens plager med en rolig akseptasjon av dogmene.¹⁴

Den mest overbevisende bekreftelsen på Dostojevskijs religiøse tro før tukthusoppholdet er en uttalelse fra vennen Doktor Janovskij, som delte leilighet med Dostojevskij fra våren 1846 inntil arrestasjonen tre år senere. Janovskij påstår at Dostojevskij var en intenst religiøs person som brukte bønn som hjelpemiddel mot sine sjelelige plager, og han påstår at de begge fastet i forbindelse med oppstandelsesfesten i 1847 og 1849.¹⁵ Og i memoarene til A.I. Savelyev (en offiser på den tida Dostojevskij gikk på Ingeniørakademiet) hevdes det at Dostojevskij var meget religiøs og fulgte Den ortodokse kirkens plikter.¹⁶

---

¹³J. Frank. *Dostoevsky*.B.I, 98.

¹⁴ibid, 99.

¹⁵ ibid, 196.

¹⁶ ibid, 78.

Det som man med stor sikkerhet kan si om Dostojevskijs religiøse tro før arrestasjonen 23. april 1849, er at litteratur og religion hadde inngått som en syntese i hans tenking. Som nittenåring skriver han i et brev til broren Mikhail at både Homer og Kristus er sendt av Gud,¹⁷ en uttalelse som tyder på at litteraturdyrkingen konkurrerte med dogmetrosskapen.

Frank og Pascal representerer en gruppe Dostojevskijforskere som konstaterer at Dostojevskij alltid operer innenfor en kristen ramme, og hans religiøse utvikling var en fordypning av den tro han hadde beholdt livet gjennom. I Kjetsaa sin Dostojevskij-biografi legges det vekt på Dostojevskijs fire år i vesten (1867-71), hvor han ifølge vennen Strakhov kom tilbake som en ortodoks kristen, som en person ivrig etter å diskutere religiøse spørsmål.¹⁸ Det som imidlertid overrasker i Kjetsaa-biografien er hvor lite vekt han legger på tukthusoppholdet som en formativ faktor for Dostojevskijs religiøsitet.

Men selv om Dostojevskij hadde kjempet seg frem til en urokkelig tro på det russiske folk og den nasjonale grunn, kan man vanskelig si at årene i tukthuset førte til noe avgjørende gjennombrudd i hans religiøse liv.
(Kjetsaa. *Dostojevskij - et dikterliv* (Oslo: Gyldendal, 1985), 120.)

Kjetsaa trekker den slutningen at lengselen etter troen var blitt styrket under tukthusoppholdet, men troen var bare en tro på det troende folket.¹⁹ Pascal mener imidlertid at Dostojevskij under tukthusoppholdet trodde på mere enn det russiske folks religiøsitet (panslavismen). Men, poengterer Pascal, når Dostojevskij under tukthusårene kysser korset, deltar i messer og går til nattverd er det Kristus han tenker på, ikke kirken.²⁰

---

¹⁷ Dostojevskij. *Brev (I)*, 1834-1866 (Oslo: Solum, 1993,) 47.

¹⁸ Kjetsaa. *Dostojevskij - et dikterliv*, 259-260.

¹⁹ *ibid*, 120-21.

²⁰ Pierre Pascal. *Dostoïevski l'homme et l'oeuvre*, 388.

Dostojevskij selv skrev i Forfatterdagboken fra 1873 at hans ideologiske forandring kom gradvis, etter lang, lang tid.²¹ Dette utsagnet er imidlertid problematisk ettersom man finner relativt lite omkring den unge Dostojevskijs religiøse forståelse, og det man finner bekrefter ikke utsagnet.

Dostojevskijs forfatterskap før Kjellermennesket (1864) inneholder, ut fra et erkjennelsesmessig synspunkt, lite religiøst gods. De tidlige verkene inneholder endel ytre religiøsitet omkring romanpersonenes religiøse livsførsel, slik som kirkebesøk og bønn, men dette fungerer som kulisser for russernes livsstil. Verkene inneholder også endel etisk/religiøse idealer ispedd romantikkens sentimentale følsomhet.

Men Dostojevskijs romantiske periode, som varte langt ut i realismens epoke, helt fram til *Kjellermennesket*, blir aldri fullstendig romantisk fordi forfattersynsvinkelen blir uavklart i forhold til outsideren, individualisten. Romantikkens ensidige sympati for unntaksmennesket er, allerede i de tidlige verkene, problematisk hos Dostojevskij, på samme måten som den var det hos Gogol.

Den delen av fortellingen *En ærlig tyv* (1848) som senere ble utelatt ved nyutgivelsen i 1860, kan kanskje gi en peikepinn på den unge Dostojevskijs religiøse oppfatning.

(...)Yes, and pardon poor unlucky Emelyan too; he wanted to drink, sir, only it looks like he wanted it too much. And you, sir, don't despise a man who has fallen; that's what Christ, who loved all of us more than himself told us not to do. My Emelyan, if he had stayed alive, wouldn't have been a man but some sort of trash to spit on. But here he died from grief and a bad conscience and it's like he showed the world that whatever he might be, he was a human being all the same; that a man can die from deadly poison, and that vice, it must be, is a human thing, something you pick up, it's not born with you - here today, it can be gone tomorrow; otherwise, if we were destined to stay depraved all through the ages because of original sin, Christ would never have come to us. (J. Frank. Dostoevsky. B.I, 328.)

Dette avsnittet ble kritisert av Annenkov for å være "out of character", og nettopp det at avsnittet ikke passer inn i resten av fortellingen tyder ifølge Frank på at man hører Dostojevskijs egen stemme.²²

---

²¹ J. Frank. *Dostoevsky. The Years og Ordeal 1850-1859 BII* (New Jersey: Princeton U.P.), 87.

²²J. Frank. *Dostoevsky B.I*, 328.

Jeg mener altså at det er gode grunner for å hevde at den unge Dostojevskij verken mistet sin kristne tro eller de kristne etiske idealene. Og det er bare den eldre Dostojevskij selv som har vektige motforestillinger mot et slikt syn. Ingen i hans samtid har bekreftet hans ateisme eller hans areligjøsitet. Tvert imot, de kildene man har, bekrefter den unge Dostojevskijs religiøse iver. Til og med den demoniske Spesjnev (modellen for Stavrogin-skikkelsen) hevdet overfor Dostojevskijs andre kone, Anna Dostojevskij at den revolusjonære Petrasjevskij hadde gjort et motbydelig inntrykk på den unge Dostojevskij fordi han var en ateist som drev gjøn med troen.²³ I den videre drøftingen av Dostojevskijs religiøsitet velger jeg å konsentrere meg om de mellommenneskelige forholdene omkring Dostojevskijs liv. Diskusjonen omkring hvilke ideer som påvirket Dostojevskij har dominert forskningen omkring hans tro. En slik debatt kan lett bli statisk og unødvendig metafysisk og man kan lett miste dynamikken bak en religiøs utvikling, en dynamikk jeg mener man har større muligheter for å lokalisere ut fra en *mimetisk* og mellommenneskelig synsvinkel.

Derfor velger jeg å konsentrere meg om Dostojevskijs vennskaps og kjærlighetsforhold, om intrigene og, ikke minst, familieforholdene. Ifølge Kjetsaa var Dostojevskijs barndom relativt lykkelig. Foreldrene levde for ungene.²⁴ Noe som kanskje ikke var så merkelig ettersom ekteskapet fra moras side hadde kommet i stand som en nødløsning etter at hennes far hadde mistet mesteparten av formuen under evakueringen av Moskva i 1812.²⁵ Dostojevskijs mor, Maria, hadde mistet sin mor i 13-årsalderen, og var blitt oppdratt av ei stemor, som aldri ble spesielt velkommen i Dostojevskijfamilien.²⁶ Faren, Mikhail hadde blitt utstøtt av sin egen familie da han avbrøt prestestudiene og begynte å studere medisin. Til tross for at Mikhail hoppet av prestestudiene, gikk både han og resten av Dostojevskij-familien til messe hver søndag, og de valfartet ofte til St. Sergei klostret under de religiøse høytidene. Mikhail blir, om ikke fremstilt

---

²³ *ibid.*, 247.

²⁴ Kjetsaa. Dostojevskij - et dikterliv, 27.

²⁵ *ibid.*, s. 13-14.

²⁶ *ibid.*, s. 13.

som en despotisk far, så fremheves strengheten og alvor, et alvor som visstnok ble spesielt utviklet etter å ha jobbet som lege under Krimkrigen.²⁷

Jeg mener disse opplysningene indikerer noe vesentlig, ikke bare fordi de kan kaste lys over verkens familiemønster, men også fordi de sier noe om konfliktene bak den religiøse atmosfæren i Dostojevskij-familien.

Mikhail Dostojevskij skulle ha vært en sjalu mann som pinte konen med sin sjalusi, en tilbøyelighet som smittet over på sønnen Fjodor i hans forhold til kvinner, ikke bare i hans to ekteskap men også overfor andre kvinner. At den unge Dostojevskij skulle ha besvimt i møte med ei vakker, ung dame, bekrefter hans problematiske forhold til kvinner. Allerede i de tidlige verkene fornemmer man at kjærligheten mellom kjønnene konstitueres gjennom sjalusi.

I *Hvite netter* (1848) møter den navnløse drømmeren en dame ved navn Nastenka ved en av kaiene i St. Petersburg, hvor hun står og venter på en venn som ikke kommer. Og i *Et svakt hjerte* (1848) fortelles det om Vasja Sjumkov, en underbetalt, ung byråkrat i embetsverket som plutselig opplever kjærlighetens lykke sammen med sin utkårede og hans beste venn. Hovedpersonene vikler seg inn i forhold hvor de er dømt til å bli avvist - slik den navnløse drømmeren blir idet han forelsker seg i en dame som (selvsagt) venter på en annen. Hvis man ribber *Et svakt hjerte* fra dets idealistiske ferniss av overveldende kjærlighet mellom kjæresteparet og vennen, fornemmer man rivaliseringens inferno, som kan være en like sterk grunn til hovedpersonens galskap som det overveldende arbeidspresset han utsettes for. Jeg mener at begge disse fortellingene innehar en forståelse av de mellommenneskelige relasjonene som overgår den romantiske forfatterens intensjoner. Både den idealistiske og den marxistiske tolkningstradisjonen unngår å se hvordan hovedpersonene i Dostojevskijs verk egentlig søker sin egen undergang, ofte ved å velge umulige kjærlighetsforbindelser. Disse mellommenneskelige begjærforbindelsene er, som Girard har vist i sin romanteoretiske refleksjon *Mensonge Romantique et Vérité romanesque*, den konstituerende strukturen i Dostojevskijs verker, spesielt de sene.

---

²⁷ ibid.

I den unge Dostojevskijs verker finner man en konsentrasjon omkring et triangulært begjær som man klarere og med atskillig mer dynamisk kraft gjenfinner i den sene Dostojevskijs verker, eksempelvis forholdet Mysjkin-Nastasja-Rogosjin eller Dmitri Karamasov-Grusjenka-Fjodor Karamasov. Man kan si at kampen mellom to rivaler om en kvinnes gunst er tilstede i alle Dostojevskijs litterære faser. Dette er for Dostojevskij det mønstret hvor all form for erotisk kjærlighet befinner seg i. Ikke bare i verkene finner man den lammende tredjeperson til stede, men også i hans private kjærlighetsliv. Og hvis det bare er de to elskende, faller forholdet dødt til jorda, slik det skjedde med Dostojevskijs forhold til sin første kone Maria Dmitrijevna, et forhold først næret av den medlidenheten han følte for henne i samlivet med hennes alkoholisererte mann, Aleksander Isajev, og da Isajev døde, næret av Marias kjærlighet til en fattig lærer. Når Dostojevskij omsider får overtalt henne til å gifte seg med ham, er fortryllelsen borte.

Man har ikke noe bevis på at Dostojevskijs forbindelser med kvinner hadde noe seksuelt masochistisk over seg. Forbindelsene har likevel klare trekk av en *eksistensiell masochisme*. Både overfor Maria og senere (da Maria ble alvorlig syk) overfor den russiske *femme fatale* Polina Suslova ordnet Dostojevskij seg slik at han ble bedratt. Wrangel, som var øyenvitne til Dostojevskijs kurtise overfor Maria, bekrefter det umulige i Dostojevskijs kjærlighetsprosjekt.

Hun syntes snarere synd på en ulykkelig mann som hadde fått en så ublid behandling av skjebnen. Det er mulig at hun ble knyttet til ham, men hun var aldri det minste forelsket i ham. (Geir Kjetsaa. Dostojevskij, 128-129.)

Det kan kanskje virke snevert å hevde at Dostojevskij imiterte foreldrenes kjærlighet eller mangel på slikt, spesielt når man kjenner så lite til forholdet mellom foreldrene hans. Men det kan neppe avfeies som snever psykoanalyse å hevde at foreldrenes samværsmonster har en tendens til å gjenta seg hos barna. Det blir i grunnen mere spekulativt å ignorere eller avvise barndommens og familielivets konstituerende betydning, både for verk og biografi. Det er også sannsynlig at den unge Dostojevskijs romantiske idealer bidro til å skape disse rivaliserende forbindelsene, slik han på sin mer mislykkede måte prøvde å imitere Sjidlovskij, som skrøt av sine forføriske evner overfor bemidlede kollegers koner.

Den samme eksistensielle masochismen sporer man også i Dostojevskijs forhold til sine skolekamerater på Ingeniørakademiet, på en annen måte enn overfor kvinner; gjennom kravet om absolutt hengivenhet.²⁸ Disse umulige kravene om absolutt hengivenhet skapte nødvendigvis skuffelser og bebreidelser, og man kan ikke annet enn fornemme det samme mønstret av å stille seg disponibel for situasjoner hvor man er nødt til å bli avvist i.

I vennskapet med romantikeren Sjidlovskij kunne Dostojevskij imidlertid stenge seg ute fra den vanskelige virkeligheten og dyrke det innviede vennskap, slik de leste om det hos Schiller, Scott og Hoffmann. Men i forholdet til Sjidlovskij merker man Dostojevskijs hang til underlegenhet, til å la seg dominere. Og Sjidlovskij på sin side framhever Dostojevskijs bror, Mikhail som den litterært mest talentfulle av brødrene, et synspunkt som neppe dempet Fjodors litterære ambisjoner.

I boka *Dostojevskij - fra dobbeltgænger til enhed* summerer Girard den unge Dostojevskijs sjelelige plager opp i begrepet *hovmod*,²⁹ et hovmod som Girard mener skyldes Dostojevskijs usedvanlige miserable bakgrunn, som gjorde ham mer disponert for hovmod enn forfatterkollegene.³⁰ Dette hovmodet akselererte antakelig i møte med Turgenev og resten av den litterære elite i St. Petersburg. Etter suksessen med *Fattige folk* (1846) ble Dostojevskij med ett dratt opp fra en nedverdiggende eksistens. Plutselig var han den forfatteren alle snakket om. Men denne plutselige berømmelsen kombinert med en selvskrytende Dostojevskij ble for mye for forfatterkollegene. Frank hevder at den feterte Dostojevskij ville vært en prøvelse for en gruppe helgener, for ikke å snakke om "*en gruppe unge og ikke så unge forfattere som rivaliserte om publikums gunst, hver med sin forkjælte forfengelighet.*"³¹ Denne irritasjonen overfor Dostojevskijs tilbøyelighet til å late som om han var høyt hevet over de andre forfatterne, kulminerte med at Turgenev leste opp en anekdote om en ung forfatter fra provinsen som anså

---

²⁸ Kjetsaa. Dostojevskij - et dikterliv, 37.

²⁹ Girard. *Dostojevskij, fra dobbeltgænger til enhed* (Fredriksberg: Anis Forlag, 1991), 41.

³⁰ *ibid*, 39-44.

³¹ J. Frank. *Dostoevsky* BI, 163.

seg selv som et geni.³² Midt under opplesningen stormet Dostojevskij ut av rommet, for siden å innta det berømmelige hatforholdet til Turgenev.

Dostojevskij skulle angivelig ha fått sine første epileptiske anfall rundt 1839, anfall som Freud tolket som et ødipalt skyldskompleks aktivisert gjennom budskapet om farens død. På Freuds tid var det allmenn enighet om at faren var blitt myrdet.³³ Denne teorien om mordet på faren er nå muligens blitt gjendrevet av Kjetsaa.³⁴ Selv om epilepsien kom lenge før Dostojevskij slo igjennom som forfatter, begynte han å få hallusinasjoner og depresjoner på den tida han debuterte.³⁵ Etter min mening kan hallusinasjonene og depresjonene settes i forbindelse med den plutselige berømmelsen (som han ikke tålte) og forfatterkollegenes bevisste forsøk på å bryte ham ned.

Dette å bli dyrket, så gjort til sydebukk for de andre forfatternes ambisjoner, denne ambivalensen i sjelslivet når man plutselig er et litterært geni den ene dagen, så et misfoster den neste dagen (slik at man forhindres fra å få et realistisk bilde av seg selv) skapte uutholdelige spenninger i Dostojevskij, spenninger som gjør Dostojevskijs uttalelse om at "*forvisningen til Sibir reddet meg*" til et forståelig utsagn.

Og det er sannsynlig at Dostojevskij, på samme måten som med Sjidlovskij,³⁶ ville gått i frø dersom han hadde fortsatt sin litterære virksomhet i St. Petersburg.

Det som er viktig, spesielt ut fra denne religiøse utviklingskonteksten, er å spore den unge Dostojevskijs befatning med det onde eller det destruktive, som så klart manifesterer seg som mellommenneskelige konflikter, både i biografien og i de senere verkene. Men selv om Dostojevskij tviholder på forestillingen om det edle mennesket til et stykke ut i 1860-årene,

---

³²ibid, 164.

³³Se artikkelen til Freud. "Dostoevsky and Parricide" i *Twentieth Century Views on Dostoevsky*, Red. René Wellek (Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, N.J., 1962), 98-111.

³⁴ Kjetsaa. Dostojevskij - et dikterliv, 38-45.

³⁵ ibid., 63.

³⁶ J. Frank. *Dostoevsky* B.I, 99-100.

begynner det å dannes en helt annen antropologisk innsikt, en innsikt som merkelig nok ikke bryter igjennom i verkene før *Kjellermennesket* (1864). *Kjellermennesket* markerer et avgjørende oppgjør med hans romantiske menneskesyn. Boka skulle opprinnelig ha munnet ut i en kristen løsning på Kjellermenneskets eksistensielle elendighet. Denne slutten sensurerte imidlertid konsulentene vekk, og man har bare Dostojevskijs hatske reaksjoner igjen.³⁷ Men uansett den kristne løsningen, Kjellermenneskets innsikt gjorde den romantiske livsforståelsen, basert på menneskets iboende edelhet og storsinn, umulig å holde fast ved.

Likevel, det er forbausende hvor lenge Dostojevskij tviholdt på den romantiske livsforståelsen. Da Dostojevskij kom ut fra tukthuset i 1854, fortsatte han å skrive romantiske romaner selv om både Russland og resten av det litterære Europa var langt inn i realismen. Girard hevder at Dostojevskij etter tukthusoppholdet skrev romaner basert på en menneskeforståelse som sammenlignet med sine litterære kolleger i Tyskland og Frankrike befant seg 30, 50 eller til og med 200 år tilbake i tiden, for så med *Kjellermennesket* å passere hele den litterære verden hva moderne livsfølelse betyr.³⁸ Ifølge Girard har Dostojevskij i *Kjellermennesket* både presentert og avslørt overmennesketeorien før den var blitt til en filosofisk teori.³⁹ Jeg vil samtidig hevde at Dostojevskij i *Kjellermennesket* avslører den samme romantiske livsforståelse han før propaganderte.

Det er mye som taler for at Dostojevskij, mens han var internert i Omsk, virkelig begynte å betvile den romantiske livsholdningen. Det kan være mange årsaker til dette; omgangen med det vanlige folket, tapet av rettigheter (Dostojevskijs far, i egenskap av lege, befant seg på trinn syv på det russiske adelskapets 14-trinnsmodell) og en reaktivering av den kristne troen. Likevel, de litterære produktene indikerer ikke dette. Mens privatpersonen Dostojevskij er i ferd med å stille spørsmålstegn ved det meste han har trodd på, fortsetter forfatteren Dostojevskij å skrive ut fra en romantisk livsforståelse.

---

³⁷ "Hva skal man gjøre med disse sensorsvinene? Der hvor jeg hånet alt og for syns skyld til og med henfalt til gudsbespottelse, der har de sluppet meg igjennom. Men der hvor jeg ut fra dette påviste nødvendigheten av å tro på Gud, der har de strøket alt." (Geir Kjetsaa. *Dostojevskij - et dikterliv*, 183.)

³⁸ Girard. *Dostojevskij - fra dobbeltgænger til enhed*, 71.

³⁹ *ibid*, 71.

Den norske Dostojevskij-forskeren Jostein Børtnes indikerer et religiøst vendepunkt rundt 1864, det året da både hans første kone Maria og broren Mikhail døde. Børtnes hevder at refleksjonene fra 16. april 1864, skrevet dagen etter sin første kones død, viser til en ny antropologi og en ny teologi.⁴⁰ Disse refleksjonene som er noe av det mest filosofiske Dostojevskij noen gang skrev, fremholder menneskets mangelfulle evne til kjærlighet og kontrasterer den opp mot Kristi kjærlighet.

Å elske et menneske som seg selv etter Kristi bud er umulig. Dertil er mennesket altfor bundet av personlighetens lov på jorden. Jeg'et hindrer det. Bare Kristus maktet det, men Kristus var et evig, et fra evigheten satt ideal, som mennesket streber mot og etter naturens lov må strebe mot... Og følgelig streber mennesket på jorden etter et ideal som står i motsetning til dets natur.. (Kjetsaa. Dostojevskij, 184.)

Det mest vesentlige i denne refleksjonen er at Dostojevskij benekter at nestekjærligheten er en naturlig del av menneskenaturen.⁴¹ Ifølge Dostojevskij er ikke nestekjærligheten en del av menneskets jeg, det er noe man tilegner seg gjennom å imitere Kristus. Denne refleksjonen kan (ut fra teologisk terminologi) karakteriseres som Dostojevskijs oppdagelse av arvesyndens, og det er neppe tilfeldig at denne oppdagelsen kommer samtidig med at han skriver *Kjellermennesket*.

Dostojevskijs religiøse utvikling er et resultat av selvavsløring, av å oppdage groteskene bak de romantiske og nihilistiske maskene. Veien til tro var for Dostojevskij nedverdigelsens vei, et *via negativa*, som på et eller annet tidspunkt (rundt 1864?) blir så negativt at han igjen støter på et fast holdepunkt. I et brev til Baron Wrangel (31. mars 1865) summerer Dostojevskij opp sin tilstand etter konas og brorens død.

Nå sto jeg plutselig helt alene i livet, og jeg ble grepet av redsel...Jeg syntes bokstavelig talt livet ikke var verdt å leve lenger. (...) Jeg følte at alt omkring meg var bare kulde og ensomhet. (Dostojevskij. Brev (I), 1834-1866, Oslo: Solum, 1993, 250.)

---

⁴⁰Se artikkelen "Kristologi og romandiktning - noen problemer i Dostojevskijs poetikk", 17-18. Fra artikkelsamlingen *Streiftog i Dostojevskijs verden* (Oslo: Solum, 1982).

⁴¹ibid., s. 184.

Og i et annet brev til broren Andrej etter eldstebroren Mikhail's død.

Foran meg har jeg nå bare epilepsien og en kald og ensom alderdom. (Kjetsaa. Dostojevskij, 186.)

Kort tid etter hans første kones død starter Dostojevskij flere sjarmoffensiver, alle overfor unge, intellektuelle kvinner som nok var mer interessert i hans verk enn hans person. Den første, Marfa Brown dukket opp på kontoret hans senhøstes 1864 for å søke arbeid. Dette forholdet ble det ikke noe av, usikker som hun var når det gjaldt å skulle tilfredsstille ham fysisk.⁴² En vakker og talentfull generaldatter på 21 år ved navn Anna Korvin-Krukovskaja avviste ekteskapstilbudet hans⁴³. Men det mest intime og nedverdiggende forholdet hadde Dostojevskij til en intellektuell bondedatter ved navn Polina Suslova. De traff hverandre første gangen høsten 1861, da hun var tjue. Dette forholdet som varte i flere år er virkelig en studie i avvisningens små finesser, hvor Dostojevskij igjen provoserer fram situasjoner hvor han er nødt til å bli avvist og tar igjen ved å avsløre drepene innsikter omkring hennes natur. Polinas uttalelse om at Dostojevskij hadde ødelagt livet hennes,⁴⁴ er nok ikke helt uberettiget. Og det er symptomatisk at Dostojevskij legger an på kvinner som alle avviser ham.

I denne epoken av Dostojevskijs liv er han kanskje på det aller fjerneste fra å realisere kristen nestekjærlighet, samtidig som han ut fra disse negative opplevelsene beveger seg med stormskritt mot en kristen løsning på problemene sine, på å oppgi den destruktive, hovmodige, romantiske livsforståelsen. Det er ingen grunn til å benekte relevansen i Girards tese om at Dostojevskij på den tiden virkelig kunne blitt gal,⁴⁵ ettersom enkelte avsnitt i brevene også tyder på det. Men det er samtidig på den tiden at den kristne livsforståelsen av selvavsløring og tilgivelse virkelig har vokst fram som en eksistensiell mulighet. I denne opprivende perioden hvor kjærlighet og ondskap, avvisning og tiltrekning virker feberaktig inn på Dostojevskij, kaster han seg på den

---

⁴²Se Kjetsaa. Dostojevskij - et dikterliv, 187.

⁴³ibid., 188-190.

⁴⁴ ibid., 167.

⁴⁵ Girard. *Dostojevskij, fra dobbeltgænger til enhed*, 22.

kristne løsningen av å oppgi seg selv, det vil si å avsløre seg selv, og det er ikke spekulativt å hevde at avsløringen av Kjellermenneskets totalt unyttige og egoistiske liv er en frukt av denne nye innsikten.

Dostojevskijs ekteskap (15. februar 1867) med den tjue år yngre Anna Grigorjevna, er av enkelte blitt kalt en av de viktigste begivenheter i russisk litteraturhistorie.⁴⁶ Kjetsaa mener imidlertid at hun hadde liten forståelse for sin manns verker. Dette synspunktet er vel ikke helt uproblematisk, og Kjetsaa selv fremhever hvor mye verkene hadde gjort inntrykk på henne allerede fra tenårene av.⁴⁷ Når det gjelder Dostojevskijs videre religiøse utvikling, spiller hun en viktig rolle på den måten at han erfarer, ikke bare erotisk kjærlighet men også sann nestekjærlighet. Selv om Dostojevskij hadde innstilt seg på de kristne verdiene før han traff Anna Grigorjevna, opplevde han her dens praktiske utfoldelse. Til tross for at Dostojevskij (som sin far) tyranniserer både seg selv og sin kone med sin sjalusi, opplever han, kanskje for første gang, en kvinne som ikke koketterer med hans desperate behov for kjærlighet. Gjennom å oppleve at den kvinnelige kjærligheten ikke nødvendigvis er bygd på avvisning, begynner en helbredende epoke i livet hans, som fortsetter livet ut.

Dostojevskij er blitt sett på som en forfatter med klar oppadstigende kurve, både litterært og biografisk. Og selv de mest akademiske puristene, som hevder at liv og verk er to vidt forskjellige ting, kan ikke, hvis de studerer de to fenomenene hos Dostojevskij, annet enn å bli foruroliget av den avsluttende symmetrien. Det er ikke umulig at den unge Dostojevskij, på bakgrunn av sin kristne oppdragelse, kunne ha hevdet idéer som lignet på Sosimas'. Men den unge Dostojevskij kunne aldri gi dem et levende og litterært troverdig uttrykk. Og dette er forskjellen, den unge Dostojevskij kunne fremheve kristendommen men ikke gi den en kunstnerisk løsning, han kunne proklamere troen men ikke føre den inn som et dynamisk drama.

---

⁴⁶ Kjetsaa. Dostojevskij - et dikterliv, 214.

⁴⁷ *ibid.*, 209.

Dostojevskijs liv og hans verk munner ut i en materialisering av kristendommen, i troen på den spontane nestekjærligheten. Hamsuns tese om at Dostojevskij døde som fanatisk og gal⁴⁸ mangler ethvert korrekt biografisk innhold. Likevel, fanatisk og gal ville vært betegnende på den unge Dostojevskij - og den unge Hamsun.

---

⁴⁸ Knut Hamsun. *I Æventyrland, Samlede verker. Bind 3* (Oslo: Gyldendal, 1992), 254.